

تحلیل بازتاب‌های سیاسی - فضایی بازارچه‌های مرزی (نمونه موردی بازارچه مرزی باشماق مریوان)

سیدهدای زرقانی^{1*}، صباح مهدی‌زاد²، هادی اعظمی³

- 1- استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران
- 2- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران
- 3- استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران

چکیده

مطالعه مناطق مرزی از موضوعاتی است که در سال‌های اخیر در تحقیقات توسعه‌ای اعم از تحقیقات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیک توجه بسیاری به آن شده است. یکی از ویژگی‌های اصلی مناطق مرزی، دوری از مرکز کشور و به تبع، دوری از کانون‌های قدرت سیاسی، اقتصادی و تصمیم‌گیری است. این مسئله جغرافیایی که بیشتر از طبیعت مناطق مرزی ناشی می‌شود، پیامدهای نامطلوبی برای مناطق مرزی به همراه دارد که مهم‌ترین آن، محرومیت شدید و قرار نگرفتن این مناطق در مسیر امواج توسعه است. دولت‌ها برای حل این مشکل، راهکارهای مختلفی در پیش گرفته‌اند. ایجاد بازارچه‌های مشترک مرزی از شناخته‌شده‌ترین روش‌های توسعه مناطق مرزی به‌شمار می‌رود. امروزه، بیشتر کشورها تلاش می‌کنند برای توسعه مناطق مرزی، برقراری عدالت اقتصادی و اجتماعی و گسترش همکاری‌های متقابل منطقه‌ای، اقدام به برپایی چنین بازارچه‌هایی کنند. ایجاد اشتغال، کاهش قاچاق کالا، افزایش درآمد مردم منطقه و تحول فضای کالبدی نیز از مزایای دیگر فعالیت این بازارچه‌هاست. در این تحقیق به تحلیل بازتاب‌های سیاسی - فضایی بازارچه مرزی باشماق مریوان در استان کردستان پرداخته‌ایم. گردآوری اطلاعات را به شیوه کتابخانه‌ای و میدانی انجام داده و اطلاعات را با نرم‌افزار SPSS و با روش توصیفی و تحلیلی تجزیه و تحلیل کرده‌ایم. سؤال اصلی پژوهش این است: آیا فعالیت بازارچه مرزی باشماق بازتاب‌های سیاسی، اقتصادی و کالبدی مثبتی برای منطقه به همراه داشته است؟ از این‌رو تلاش کرده‌ایم تا آثار اقتصادی - سیاسی بازارچه مرزی باشماق مریوان را در دو دوره قبل از تأسیس و بعد از آن بر مناطق مرزی اطراف بازارچه ارزیابی کنیم. نتایج حاکی از این است که بازارچه مرزی باشماق توانسته است آثار اقتصادی - سیاسی مثبتی مانند ایجاد و توسعه زیرساخت‌ها، افزایش اشتغال، کاهش قاچاق و گسترش همکاری‌های منطقه‌ای بین استان‌های کردنشین دو سوی مرز داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: بازارچه مرزی، باشماق مریوان، ایران، بازتاب‌های سیاسی - فضایی.

۱- مقدمه

مبادلات مرزی و روش‌ها و راهکارهای مختلف آن مانند تأسیس بازارچه‌های مرزی از مباحث مرتبط با مرزهای بین‌المللی است که در سال‌های اخیر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. در گذشته‌های نه‌چندان دور کشورهای هم‌جوار به علت عدم دسترسی به جاده و وسایل حمل‌ونقل و دوری از بازارها و مراکز تجاری داخلی، بیشتر نیازمندی‌های خود را به‌صورت پایاپای با اهالی مرزنشین مناطق مبادله می‌کردند (عبدی، ۱۳۸۸: ۱۳). از سوی دیگر، تجربه کشورهای توسعه‌یافته در سه دهه اخیر نشان می‌دهد توسعه مبادلات مرزی در قالب مقررات و قوانین حقوقی می‌تواند محرک خوبی برای افزایش مبادلات کالا به‌صورت رسمی، گسترش همکاری‌های همه‌جانبه، کاهش قیمت کالاها، درآمدزایی، اشتغال و امنیت برای مرزنشینان باشد (محمودی، ۱۳۸۴: ۱۰۷-۱۰۸). به عقیده صاحب‌نظران، فعالیت‌های اقتصادی مناطق مرزی می‌تواند در ترقی و توسعه اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد، ایجاد رابطه دوستی و تسریع همکاری‌های بیشتر بین نواحی مرزی نقشی اساسی داشته باشد (Chandoevvit, 2004: 145). بر اساس این، بسیاری از کشورهای جهان ایجاد بازارچه‌های مشترک مرزی را یکی از مکانیسم‌ها و راهبردهای اصلی ایجاد توسعه، رفاه و امنیت در مناطق مرزی تلقی می‌کنند.

کشور ایران دارای همسایگان متعدد و مرزهای مشترک طولانی با کشورهای همسایه است. در دو سوی مرز افراد بومی سکونت دارند که از گذشته‌های دور از طریق تبادل کالا با اشخاص آن سوی مرز، نیازمندی‌های خود را برطرف می‌کردند. از سوی دیگر، نتایج پژوهشی نشان می‌دهد در اکثر مناطق مرزی کشور، افراد ساکن فاقد امکانات رفاهی و توسعه‌ای مناسب بوده‌اند و این مشکل باعث افزایش مهاجرت مردم این مناطق و همچنین رواج قاچاق در بین آن‌ها شده است. یکی از راهکارهای پیشنهادی برای حل این مشکلات، تأسیس و فعال کردن بازارچه‌های مرزی است (محمودی و فخر فاطمی، ۱۳۸۴: ۵۶).

این پژوهش تلاش دارد بازتاب‌های سیاسی - فضایی فعالیت بازارچه‌های مرزی باشماق مریوان را در منطقه مرزی بررسی و تجزیه و تحلیل کند. بازارچه مرزی باشماق مریوان در استان کردستان ایران است که در فاصله ۱۵ کیلومتری از شهر مریوان قرار دارد. فاصله این

بازارچه تا اولین شهر مرزی استان سلیمانیه (شهر پنجوین) حدود ۶ کیلومتر و تا مرکز استان سلیمانیه (شهر سلیمانیه) حدود ۱۳۰ کیلومتر است. از زمان آغاز به کار بازارچه، امور مبادلات رسمی کالا، عبور و مرور اتباع دو طرف و همچنین ترانزیت کالا از طریق این بازارچه و جاده منتهی به سلیمانیه انجام می‌گیرد. این تحقیق درصدد بررسی پیامدهای فعالیت این بازارچه است. سؤال اصلی تحقیق این است: تأسیس بازارچه مرزی باشماق چه تأثیر و بازتاب‌های فضایی، کالبدی و سیاسی در منطقه مورد نظر داشته است؟ بر اساس سؤال اصلی تحقیق، سه سوال فرعی به شرح زیر مطرح شده است:

- ۱- بازارچه مرزی باشماق مریوان در توسعه فضایی - کالبدی منطقه مرزی باشماق و شهر مریوان چه تأثیری داشته است؟
  - ۲- تأسیس بازارچه مرزی باشماق مریوان تا چه میزان در ایجاد اشتغال و جلوگیری از قاچاق کالا نقش داشته است؟
  - ۳- ایجاد و فعالیت بازارچه مرزی باشماق مریوان بر روابط سیاسی - اقتصادی دو استان کردستان ایران و سلیمانیه عراق چه تأثیری داشته است؟
- متناظر با سؤال‌های فرعی، فرضیه‌های تحقیق نیز مطرح شده که برای پرهیز از تکرار، در قسمت ارزیابی فرضیه‌ها به آن‌ها اشاره شده است.

۲- مبانی نظری

۲-۱- کارکرد مرزها

مرزها دارای نقش‌ها و کارکردهای گوناگونی هستند. از نظر تاریخی، بارزترین کارکرد مرز، جدا کردن دو ناحیه سیاسی و دو گروه از مردم بوده و هست؛ اما با گذشت زمان و پیشرفت‌های بسیاری در عرصه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و فناوری اطلاعات، امروزه کارکردهای جدیدی برای مرزها تعریف شده است (حافظنیا، ۱۳۷۹: ۱ / ۱۹۰). مرزها ممکن است جداکننده یا پیونددهنده باشند؛ اما اغلب هر دو کارکرد را هم‌زمان دارند (پرسکات، ۱۳۵۸: ۶۱). در نگرشی کلی، کارکرد و نقش‌های مختلف مرزهای بین‌المللی را می‌توان در قالب دو گروه طبقه‌بندی کرد: کارکرد دفاعی - بازدارندگی و کارکرد ارتباطی - تجاری. در کارکرد ارتباطی - تجاری مرز، نگرش غالب، اقتصادی و تجاری است و هدف آن است که با

انجام اقداماتی نظیر ایجاد دروازه‌ها و گذرگاه‌های مرزی، تأسیس گمرکات، مناطق آزاد، تعاونی‌های مرزنشینان و ایجاد بازارچه‌های مرزی و... تا حد امکان در گسترش ارتباط بین مردم دو سوی مرز و افزایش مرادوات نقش ایفا کند (زرقانی، ۱۳۸۶: ۱۱۷).

۲-۲- مبادلات مرزی

در زندگی ملل، مرزها را نباید مانع واردات و مناسبات انسانی دانست؛ چون مرزها در عین حال که قلمرو حاکمیت‌های مختلف را از یکدیگر متمایز می‌کنند، روابط سیاسی و اقتصادی و فرهنگی حسنه‌ای نیز بین دولت‌های هم‌جوار پدید می‌آورند (معمدنزاد، ۱۳۴۸: ۸۷). مناطق مرزی دولت‌ها در مناسبات هم‌جواری مقام مهمی دارند و به‌ویژه در دوره‌هایی که روابط دو دولت همسایه حسنه است، آثار این روابط در مناطق مجاور مرز بیشتر محسوس است (حافظنیا، ۱۳۸۵: ۶).

طی دهه‌های گذشته، مناطق مرزی ایران به‌لحاظ موقعیت جغرافیایی، مناسبت‌های قومی و پیشینه تاریخی، منشأ پاره‌ای ارتباطات و مبادلات مرزی میان ساکنان دو سوی نوار مرزی بوده‌اند. در سال ۱۳۳۱ و به دنبال آن در سال ۱۳۴۴، نحوه فعالیت تجاری مرزنشینان آشکارا در قانون مبادلات مرزی بیان شد و بر اساس تبصره الحاقی ماده ۴ این قانون به سال ۱۳۴۸، امکان تشکیل شرکت‌های تعاونی مرزی پدید آمد. بر حسب این قانون، ساکنان مناطق مرزی می‌توانستند کالاهای مجاز غیرمشروط خود را در قالب صدور کالا وارد کنند و با پرداخت عوارض و هزینه‌های گمرکی، کالاهای خود را از گمرک ترخیص کنند (محمودی، ۱۳۸۷: ۱۸). از سال ۱۳۶۱، تعاونی‌های مرزنشین توسط ساکنان مرزی تأسیس شد و این تعاونی‌ها به نیابت از اعضا به واردات و صادرات کالاهای مجاز تعیین شده اقدام کردند.

بازارچه مرزی نیز به‌عنوان نهاد نوینی که توانایی حل بسیاری از مشکلات مناطق مرزی را داراست، از اواسط دهه ۱۳۶۰ ذهن بسیاری از سیاست‌گذاران و مسئولان محلی را به خود مشغول کرد (کامران و محمدپور، ۱۳۸۸: ۹). اولین بازارچه مرزی پس از انقلاب اسلامی به دنبال پروتکلی با مقامات کشور ترکیه در محل بازار ساری‌سو در مرز بازرگان در سال ۱۳۶۷ تأسیس شد (همان‌جا). این بازارچه به دلایل مختلف در اواخر سال ۱۳۶۸ تعطیل شد. از دلایل مهم تعطیلی این بازارچه، ایرادهای قانونی‌ای بود که گمرک به نحوه عملکرد این بازارچه -

برخلاف مقررات جاری صادرات و واردات کشور- و همچنین اهداف تأسیس بازارچه‌های مرزی گرفت. دور دوم فعالیت‌های بازارچه‌های مرزی از سال ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۳ و به دنبال مذاکرات استاندار آذربایجان غربی و استاندار استان وان ترکیه و با تأسیس بازارچه مرزی رازی و سرو آغاز شد. در پی این مذاکرات، اقدامات جهت احداث بازارچه‌های مرزی در چندین استان کشور انجام گرفت (محمدپور، ۱۳۸۱: ۳۲۸). نقشه زیر مهم‌ترین بازارچه‌های مرزی را در مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسایه نشان می‌دهد.

شکل ۱ بازارچه‌های مرزی در مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران و همسایگان

(منبع: کامران و محمدپور، ۱۳۸۸: ۱۱)

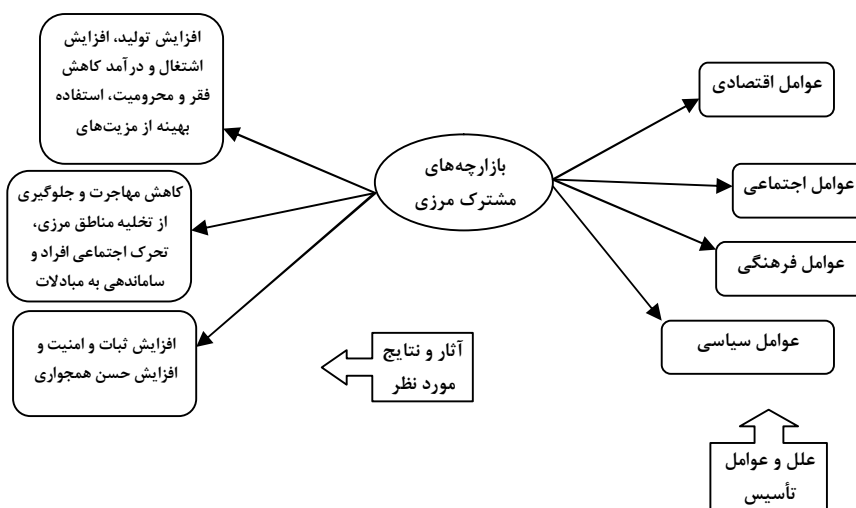
۲-۳- بازارچه مرزی و کارکردهای آن

بر اساس ماده ۲۲ آیین‌نامه اجرایی قانون مقررات صادرات و واردات:

بازارچه مرزی محوطه‌ای است محصور واقع در نقاط صفر مرزی و در جوار گمرکات، مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا، یا مکان‌هایی که طبق تفاهم‌نامه‌های منعقدشده بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای همجوار تعیین می‌شود که اهالی دو طرف مرز می‌توانند تولیدات و محصولات محلی خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات جهت دادوستد در این بازارچه‌ها عرضه نمایند (وزارت امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۷۱: ۱).

از اهداف بازارچه‌های مرزی، امکان برقراری ارتباط سالم و مستمر تجاری با کشور همسایه، ایجاد رونق اقتصادی، بالا بردن ضریب امنیتی مرزهای کشور، شکوفایی استعداد محلی، و ایجاد و گسترش مشاغل مولد است (اداره کل مقررات صادرات و واردات، ۱۳۷۱).

نمودار زیر کارکردهای مورد انتظار از تشکیل بازارچه‌های مرزی را نشان می‌دهد.

شکل ۲ کارکردهای مورد نظر از تشکیل بازارچه‌های مرزی

(منبع: پیربوداکی، ۱۳۷۹: ۳۳)

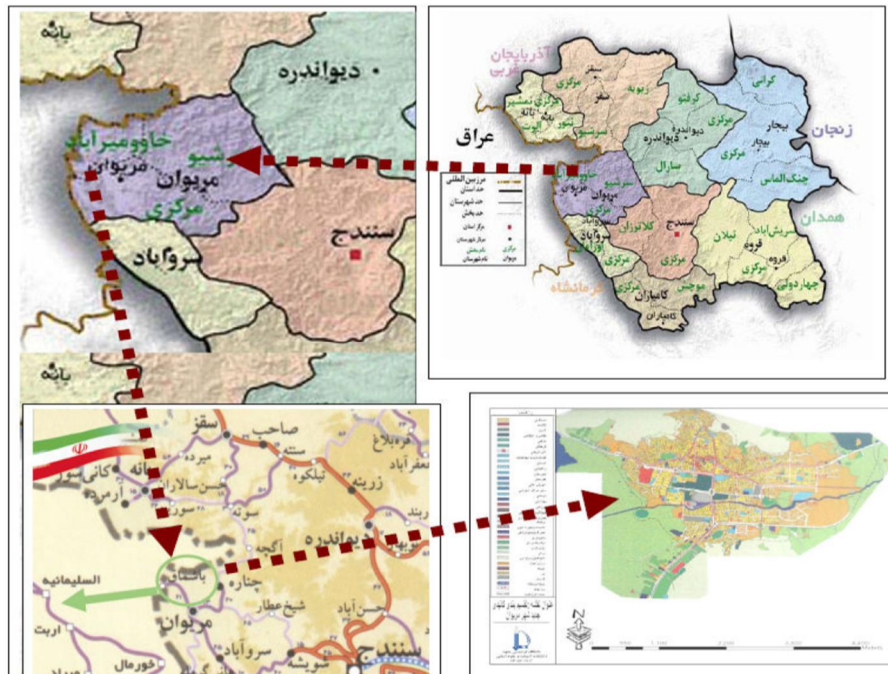
۳- روش تحقیق

روش تحقیق، توصیفی- تحلیلی است. اطلاعات هم با استفاده از شیوه‌های کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری شده است. در مطالعه میدانی، اطلاعات مورد نیاز با مراجعه مکرر به منطقه و مشاهدات محلی، مصاحبه با مسئولان، کارشناسان، غرفه‌داران و اهالی و همچنین طراحی و تکمیل پرسش‌نامه

گردآوری شد. پرسش‌نامه برای دو گروه (گروه اول مسئولان و کارشناسان و گروه دوم غرفه‌داران، کسبه، شاغلان بخش‌های خصوصی و دولتی و مردم محلی) طراحی شد. با توجه به محدودیت جامعه آماری گروه اول، نیازی به نمونه‌گیری نبود؛ بنابراین پنجاه پرسش‌نامه بین مقامات، مسئولان و کارشناسان توزیع شد. برای گروه دوم، با استفاده از مدل کوکران نمونه‌گیری انجام شد و با توجه به اینکه جامعه آماری ۱۲۱۰ نفر بود، بر اساس مدل یادشده تعداد نمونه هفتاد نفر تعیین شد. سپس از طریق نمونه‌گیری در دسترس، هفتاد پرسش‌نامه بین آن‌ها توزیع شد. در نهایت، اطلاعات گردآوری‌شده با نرم‌افزار SPSS و در قالب روش‌های آماری توصیفی و استنباطی نظیر طبقه‌بندی، رسم جدول و نمودار، آزمون Test-T و... تجزیه و تحلیل شد.

۴ - محدوده مورد مطالعه

شهر مریوان در استان کردستان و در ۱۳۵ کیلومتری باختر سنندج قرار دارد. این شهرستان از شمال به سقز و عراق، از جنوب به پاوه، از شرق به سنندج و از مغرب به عراق منتهی شده است (نجفی، ۱۳۶۹: ۵۸۵). طبق آخرین تقسیمات کشوری، شهرستان مریوان دارای ۳ بخش، ۳ شهر، ۶ دهستان و ۱۵۱ آبادی دارای سکنه است (سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۸۷). بر اساس آخرین سرشماری سال ۱۳۸۵، جمعیت شهرستان مریوان ۱۵۳/۲۷۱ نفر بوده است. از کل این تعداد حدود ۹۳/۶۸۶ نفر جمعیت شهری و ۵۹/۵۸۵ نفر جمعیت روستایی هستند (مرکز آمار ایران، سرشماری سال ۱۳۸۵). روستای باشماق مریوان از توابع شهرستان مریوان بخش خاو و میرآباد است. این روستا تا مرکز استان ۱۲۲ کیلومتر و از شهر مریوان ۱۵ کیلومتر فاصله دارد. در سال‌های قبل از تصویب قانون مربوط به تشکیل بازارچه، بازارچه مرزی باشماق مرکز اصلی مراودات تجاری ساکنان بوده است و به‌عنوان اولین بازارچه استان کردستان به‌طور رسمی در سال ۱۳۷۳ فعالیت خود را آغاز کرد. این بازارچه با فاصله ۱۵ کیلومتر از شهر مریوان قرار دارد و در نقطه صفر مرزی نزدیک به روستای باشماق واقع شده است. این بازارچه که از شهر بزرگ سلیمانیه در شمال عراق حدود ۱۳۰ کیلومتر فاصله دارد، از نزدیک‌ترین و فعال‌ترین بازارچه‌های استان است که با وجود امکانات نسبی و جاده آسفالت‌ه تا مقصد سلیمانیه، بیشترین میزان تجارت خارجی استان را به‌لحاظ ارزش کالای مبادله‌شده، حجم مبادلات و تعداد پیلهوران و بازرگانان فعال را به خود اختصاص داده است (شرکت مهندسی مدیریت دانش غرب، ۱۳۸۸: ۳۴).

شکل ۳ موقعیت منطقه مورد مطالعه

(منبع: مهدی‌زاد، ۱۳۸۹: ۱۴۵)

۵- یافته‌های تحقیق

۵-۱- تأثیر فضایی- کالبدی بازارچه مرزی باشماق مریوان

بازگشایی مرز مریوان و فعالیت بازارچه مرزی باشماق به افزایش قابل توجه تردد بازرگانان، تاجران، کاسبان، شهروندان عادی، زائران و... از استان‌ها و شهرهای مختلف کشور به این شهر و منطقه مرزی شده است؛ در نتیجه تغییرات فضایی- کالبدی چشمگیری در شهر مریوان و روستای باشماق رخ داده است. بازارچه مرزی باشماق در بخش تجاری، حمل‌ونقل، زیرساخت‌ها، مکان‌های اقامتی و تأسیس مراکز بانکی و بیمه بازتاب‌های فضایی متعددی داشته است. به گفته مسئولان، ایجاد و فعالیت بازارچه مرزی باشماق نه تنها به نوسازی شهر مریوان کمک کرده؛ بلکه باعث شده تا مغازه‌ها، مسافرخانه‌ها و غذاخوری‌هایی که به نحوی به علت

درآمد پایین تعطیل شده بودند و یا در آستانه تعطیلی قرار داشتند، بازسازی شوند و مورد استفاده قرار گیرند (مهدی‌زاد، ۱۳۸۹: ۱۵۵). علاوه بر این، در زمینه بهبود شبکه حمل و نقل، شبکه مخابرات، شبکه آب و برق، و سایر زیرساخت‌ها نیز بازارچه باشماق تأثیر مثبتی داشته است که برای نمونه می‌توان به این موارد اشاره کرد:

- احداث دو پل مشترک مرزی در مرز باشماق بین ایران و شمال عراق به منظور تسهیل در عبور و مرور مرادوات مرزی (مصاحبه با مدیرکل فنی استانداری استان کردستان، ۱۳۸۹).

- طرح احداث پایانه حمل و نقل مرز باشماق مریوان که از سال ۱۳۸۶ شروع شده و در حال تکمیل است. این پایانه در دو بخش سایت اداری و تجاری و در زمینی به مساحت ۳ هزار متر مربع ساخته می‌شود (مصاحبه با رئیس سازمان پایانه‌های مسافری استان کردستان، ۱۳۸۹).

- دوبانده کردن جاده مریوان به بازارچه و تسریع در ساخت جاده مریوان- سنندج در مسیر گاران- تیزتیزو.

- توسعه سریع بدنه تجاری شهر مریوان و احیای بافت فرسوده با توجه به افزایش قیمت زمین.

- رشد روزافزون عبور و مرور وسایل نقلیه به بازارچه: بر اساس آمار راهنمایی و رانندگی، به‌طور میانگین حدود پانصد دستگاه ماشین (وانت و نیسان) و ششصد کامیون به‌طور روزانه در مسیر بازارچه تردد می‌کنند.

- احداث و بهره‌برداری از سی انبار کالا و سردخانه در داخل بازارچه برای نگهداری کالا و مواد فاسدشدنی.

- بازگشایی شعب بانک‌ها و شرکت‌های بیمه در منطقه مرزی باشماق که علاوه بر خدمات‌رسانی به مسافران و زائران، به مردم مناطق مرزی نیز خدمات‌رسانی می‌کنند.

- تشکیل تعاونی‌های مرزنشین به‌منظور تسهیل در انجام مبادلات مرزی: شهرستان مریوان دارای شش تعاونی با بیش از ۱۳۰/۰۰۰ هزار عضو است.

- طرح احداث سد مخزنی گاران به‌عنوان مهم‌ترین طرح عمرانی و سازندگی در شهرستان مریوان به‌منظور تأمین آب شرب و کشاورزی شهر مریوان و منطقه مرزی باشماق.

- تأسیس شبکه‌های برق، آب، مخابرات و افزایش دسترسی مردم منطقه مرزی به آب لوله‌کشی بهداشتی و برق.

برخلاف افزایش سریع ساخت‌وسازها در بخش پاساژهای تجاری در منطقه مرزی، در بخش مراکز اقامتی تغییر اساسی صورت نگرفته است. به همین دلیل، بیشتر مسافران و بازدیدکنندگان مسافرت خود را طوری تنظیم می‌کنند که قبل از فرارسیدن شب میوان را ترک کنند (مشاهدات میدانی، بهار ۱۳۸۹).

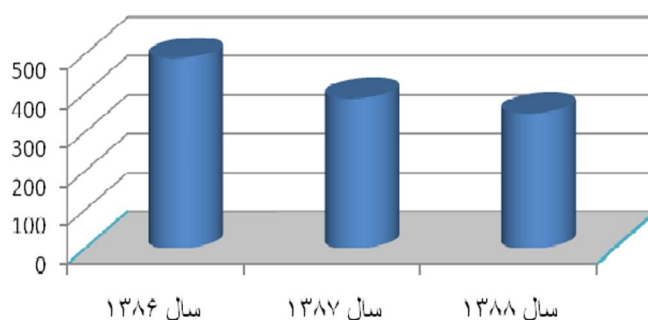
۵-۲- تأثیر بازارچه مرزی باشماق بر کاهش قاچاق کالا و افزایش اشتغال

۵-۲-۱- تأثیر بازارچه مرزی باشماق بر کاهش قاچاق کالا

پدیده قاچاق در مناطق مرزی اغلب شامل کالاهای نامشروع و کالاهای مشروع، ولی ممنوع است. مناطق مرزی استان کردستان هم مانند سایر استان‌های مرزی به دلیل وجود عواملی مانند محرومیت، بیکاری، ضعف نظارت، تفاوت شدید قیمت کالا در دو سوی مرز و... با پدیده قاچاق کالا روبه‌روست. همچنان که در مبانی نظری پژوهش گفته شد، یکی از راهکارهای اساسی مبارزه با قاچاق کالا در مناطق مرزی کشور، احداث بازارچه‌های مرزی است. بر اساس بررسی‌های کتابخانه‌ای و میدانی انجام‌شده، بازارچه مرزی باشماق تا حد زیادی در کاهش قاچاق کالا نقش داشته است؛ چنان که به گفته رئیس سازمان بازرگانی استان کردستان، با توجه به تمهیدات و تسهیلات ویژه در بحث واردات و صادرات به‌ویژه فعال‌تر شدن بازارچه مرزی باشماق، قاچاق کالا در این منطقه نسبت به سال‌های قبل بیش از ۱۶ درصد کاهش داشته است (خبرگزاری مهر).

همچنین، به گفته کارشناسان معاونت سیاسی - امنیتی استانداری کردستان، هدایت فعالیت مردم شهر میوان و مردم منطقه مرزی باشماق در مسیر کانال صادرات رسمی و قانونی از طریق بازارچه مرزی و مرز رسمی باشماق ضمن جلوگیری از مهاجرت مرزنشینان به شهرهای دیگر، از شیوع پدیده قاچاق در این منطقه نیز جلوگیری کرده است؛ به‌گونه‌ای که طی سال ۱۳۸۸ در مجموع ۳۱۶۷ فقره پرونده قاچاق به ارزش بیش از ۱۲ میلیون دلار در واحدهای قضایی گمرکات استان تشکیل شد که در مقایسه با سال قبل، کاهش ۳۸/۳ درصدی داشته است. به گفته معاون سیاسی - امنیتی استانداری کردستان، در بین استان‌های کشور، کردستان به همراه فارس با کسب امتیاز ۴۰۰، رتبه برتر کشور را در زمینه مبارزه با کاهش قاچاق کالا به‌دست آورده‌اند. کسب این امتیاز تا حد زیادی ناشی از احداث بازارچه‌های مرزی و تمایل

مردم مرزنشین به تجارت قانونی از طریق مبادی رسمی است؛ زیرا از زمان بازگشایی مرزها و دریافت کارت پبله‌وری، بازرگانان بدون ترس و با امنیت جانی راحت‌تر و آسوده‌تر به تجارت می‌پردازند و سود تجارت عاید خودشان می‌شود نه دلان (مصاحبه با مسئولان استان، تابستان ۱۳۸۹). طبق گزارش گمرک استان کردستان در سال ۱۳۸۶، تعداد پرونده‌های قاچاق کالا در این منطقه ۴۸۸ فقره بوده که در سال ۱۳۸۷ به ۳۸۸ فقره و در سال ۱۳۸۸ به ۳۶۳ فقره کاهش پیدا کرده است. به این ترتیب، در طی سه سال، پرونده‌های قاچاق کاهشی ۲۶ درصدی داشته است. نمودار زیر این وضعیت را نشان می‌دهد.

شکل ۴ کاهش تعداد پرونده‌های قاچاق طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۶

۵-۲-۲- بازارچه مرزی باشماق و ایجاد اشتغال

یکی دیگر از اهداف و آثار ایجاد و گسترش بازارچه‌های مرزی، ایجاد شغل به صورت مستقیم و غیرمستقیم برای افراد بیکار، بیکاران فصلی و جوانانی است که در منطقه محروم مرزی سکونت دارند. این دسته از افراد به دلیل نداشتن تخصص و تجربه و سطح تحصیلات پایین امکان جذب در سازمان دولتی و خصوصی را ندارند و ممکن است به فعالیت‌های خلاف قانون مانند قاچاق کالا، شرارت، فعالیت در گروهک‌های منحرف و ضد نظام و... مشغول شوند. مطالعه کتابخانه‌ای و به‌ویژه اطلاعات میدانی (مشاهده، مصاحبه و پرسش‌نامه) نشان می‌دهد بازارچه مرزی باشماق مریوان در این زمینه نیز توفیق‌های خوبی داشته است. به گفته

کارشناسان معاونت سیاسی - امنیتی استانداری کردستان، توانمندی‌ها و ظرفیت‌های بالقوه بازارچه‌ها سبب فعالیت گروه‌ها و بخش‌های مختلف دولتی و غیردولتی در بازارچه شده است؛ به‌گونه‌ای که علاوه بر اینکه در بخش اداری بازارچه نمایندگان از ادارات گمرک، بازرگانی، فرمانداری، استانداری و... مشغول به کارند، در بخش خصوصی نیز بازرگانان و تاجران، غرفه‌داران، کارمندان تعاونی مرزنشین و شرکت‌های بازرگانی خصوصی و... فعالیت می‌کنند. ضمن اینکه در بخش خدمات نیز عده زیادی از نیروهای فعال محلی در بخش حمل‌ونقل و خدمات فعالیت دارند (مصاحبه با کارشناسان سیاسی - امنیتی استانداری کردستان، تابستان ۱۳۸۹). به گفته معاونت برنامه‌ریزی استانداری کردستان، در بازارچه مرزی باشماق علاوه بر دارندگان کارت بازرگانی که عملیات خروج کالای سایر گمرکات کشور را انجام می‌دهند، بیش از سیصد نفر پیلهور و تعداد زیادی از شرکت‌های تعاونی مرزنشین حضور دارند که اغلب فعالیت‌های صادراتی دارند؛ همچنین بیش از هزار نفر کارگر ساده مشغول تخلیه و بارگیری در داخل بازارچه هستند.

بر اساس این، افزایش مداوم و بی‌وقفه صادرات به کشور عراق از طریق این مرز، حضور شرکت‌های بین‌المللی، تمایل روزافزون تاجران سایر استان‌های کشور به انجام مبادلات تجاری از طریق مرز باشماق مریوان و افزایش اشتغال ناشی از این مناسبات حاکی از تأثیرگذار بودن بازگشایی مرز در منطقه مریوان و ایجاد بازارچه مرزی باشماق بوده است. به‌طور کلی، بعد از ایجاد بازارچه مرزی، مسافرت به شهر مرزی مریوان چندبرابر شده، امکانات و تأسیسات خدماتی مسافرتی افزایش یافته و فرصت‌های شغلی زیادی برای ساکنان به‌وجود آمده است. برای مثال، افزایش تعداد مسافران به این شهرها باعث افزایش اشتغال غیرمستقیم در شغل‌هایی از قبیل رستوران، حمل‌ونقل بار و مسافر شده است؛ به‌گونه‌ای که تعداد اتوبوس و مینی‌بوس‌های بین‌شهری حدود چندبرابر شده است.

۵-۳- تأثیر بازارچه مرزی باشماق بر روابط سیاسی - اقتصادی دو استان کردستان و سلیمانیه

تأثیر دیگر ایجاد بازارچه‌های مرزی مشترک، تقویت روابط دوستانه دو کشور به‌ویژه در سطح محلی یعنی استان‌های هم‌مرز است. پیشینه همکاری ایران با کردها به دهه ۱۹۷۰م برمی‌گردد.

در زمان رژیم بعث، همکاری جمهوری اسلامی با کردها در جنبه‌های امنیتی و نظامی افزایش بیشتری یافت. در حال حاضر، ایران جز معدود کشورهای منطقه است که در اربیل، پایتخت اقلیم کردستان، و سلیمانیه دارای نمایندگی (کنسولگری) رسمی است. تاکنون نیز تفاهم‌نامه‌های مشترک اتاق بازرگانی و همکاری‌های تجاری و گردشگری میان استان‌های مرزی ایران و حتی میان سازمان منطقه آزاد کیش و اقلیم کردستان عراق امضا شده است. در حال حاضر، بیش از چهارصد شرکت ایرانی در منطقه کردستان فعالیت تجاری دارند (کویانی، ۱۳۸۷: ۹۷).

تقویت زمینه‌های فرصت‌سازی اقتصادی ایران در مناطق کردنشین عراق دارای اهمیت فراوانی است. کردستان عراق حدود ۱۷ درصد جمعیت عراق را شامل می‌شود و در ایجاد روابط اقتصادی مستقل با همسایگانش از خودمختاری بسیاری برخوردار است. در حال حاضر، بخش بزرگی از تجارت و فعالیت‌های اقتصادی در طول مرزها و به صورت تجارت پیمه‌وری و سنتی در شعاع مناطق اطراف سلیمانیه (عراق) و سنندج و مهران (ایران) است. بی‌تردید شرایط جدید، استفاده از حجم و سهم بیشتری از تبادلات اقتصادی بین دو طرف را ضروری می‌کند (برزگر، ۱۳۸۵: ۹۸). از سوی دیگر، استان کردستان در ایران یکی از مبادی فعال در زمینه صادرات و واردات کشور با شمال عراق و استان سلیمانیه است. روابط دیرینه فرهنگی، نیازهای اقتصادی، نزدیکی مسافت، مرز مشترک طولانی، تعاونی‌های مرزنشین فعال، استقبال خوب مردم کردستان عراق از کالاهای ایرانی و... زمینه مناسبی را جهت گسترش روابط سیاسی - اقتصادی دو استان فراهم کرده است. در این میان، بازارچه مرزی باشماق مریوان با توجه به افزایش روزافزون مبادلات بین دو استان و به لحاظ فعالیت‌های بازرگانی، عملکرد خوب و روبه‌گسترشی با شمال عراق و استان سلیمانیه داشته است و از این جهت می‌تواند زمینه مناسبی را برای افزایش تعامل سیاسی - اقتصادی بین دو استان فراهم کند. خوشبختانه، در سال‌های اخیر، شاهد روابط روبه‌گسترشی از طریق اعزام هیئت‌های اقتصادی و پذیرش گروه‌های تجاری میان استان کردستان و سلیمانیه بوده‌ایم؛ به گونه‌ای که در سال ۱۳۸۸ با برگزاری نمایشگاه توانمندی‌های جمهوری اسلامی ایران در استان سلیمانیه، ۳۰ میلیون دلار میان بازرگانان دو طرف قرارداد بسته شد و این مهم از طریق مرز باشماق مریوان صورت گرفت.

۶- یافته‌های میدانی تحقیق

در بخش تحقیقات میدانی، پرسش‌نامه‌ای برای دو گروه شامل (مسئولان، کارشناسان، مردم محلی، بازاریان و...) طراحی و تکمیل شد. برای سنجش میزان تأثیر بازارچه مرزی بر تغییرات کالبدی و فضایی منطقه مرزی از یازده گویه در سطح اندازه‌گیری رتبه‌ای به صورت طیف چهارگزینه‌ای استفاده شد. همچنین، جهت ارزیابی میزان تأثیر بازارچه مرزی بر اشتغال و کاهش قاچاق کالا بر اساس نظر پاسخ‌دهندگان، در گروه مسئولان از شش گویه و در گروه مردم و کسبه بومی از پانزده گویه در سطح اندازه‌گیری رتبه‌ای به صورت طیف چهارگزینه‌ای استفاده شد. در نهایت، برای ارزیابی میزان تأثیر بازارچه مرزی بر گسترش روابط سیاسی- اقتصادی دو استان مرزی نیز از پنج گویه در سطح اندازه‌گیری رتبه‌ای به صورت طیف چهارگزینه‌ای استفاده شد که در هر سه مورد، نمره بیست بیانگر میزان تأثیر بسیار زیاد و نمره زیر پنج بیانگر میزان تأثیر کم است. جدول زیر میانگین میزان تأثیر هر کدام از متغیرهای یادشده را از دیدگاه مسئولان و مردم نشان می‌دهد.

جدول ۱ مقایسه نظر مردم و مسئولان در مورد بازتاب‌های فضایی، اقتصادی و سیاسی بازارچه مرزی

نمره میانگین دیدگاه مردم، کسبه بومی و غیره	نمره میانگین دیدگاه مسئولین و کارشناسان	میزان تأثیر متغیر مستقل (فعالیت بازارچه مرزی) بر متغیر وابسته (تغییرات فضایی منطقه مرزی، اشتغال و قاچاق و گسترش روابط سیاسی- اقتصادی)
۱۳/۲ (تأثیر زیاد)	۱۳/۳ (تأثیر زیاد)	تأثیر بازارچه مرزی بر تغییرات کالبدی و فضایی منطقه مرزی
۱۴/۶ (تأثیر زیاد)	۱۲/۷ (تأثیر نسبتاً زیاد)	تأثیر بازارچه مرزی بر افزایش اشتغال و کاهش قاچاق در منطقه مرزی
۱۲/۱ (تأثیر نسبتاً زیاد)	۱۳/۷ (تأثیر زیاد)	تأثیر بازارچه مرزی بر گسترش روابط سیاسی- اقتصادی

برای پرهیز از اطاله کلام، مهم‌ترین نظرهای پاسخ‌دهندگان که بیانگر تأثیر مثبت بازارچه بر تغییرات فضایی و کالبدی در سطح منطقه مرزی و همچنین افزایش اشتغال، کاهش نسبی قاچاق کالا و گسترش روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دو استان هم‌مرز است، در جدول‌های شماره سه، چهار و پنج نشان داده شده است.

۷- ارزیابی فرضیه‌ها

فرضیه اول تحقیق چنین است که فعالیت بازارچه مرزی باشماق مریوان در توسعه فضایی (شامل ایجاد زیرساخت‌ها، مراکز، تأسیسات، توسعه خدمات و...) منطقه مرزی باشماق و شهر مریوان نقش مؤثری داشته است. همچنان که در بخش یافته‌های تحقیق اشاره شد، احداث و فعالیت بازارچه مرزی باشماق به ایجاد تغییرات فضایی و کالبدی مشهودی در منطقه مرزی منجر شده است که از جمله این تغییرات می‌توان به این موارد اشاره کرد: رشد و توسعه سریع بدنه تجاری شهر مریوان، افزایش ارزش مکان‌های مسکونی و تجاری منطقه مرزی، احیای بافت قدیمی و فرسوده با توجه به افزایش قیمت زمین، و افزایش ساخت‌وساز به‌ویژه در زمینه تجاری، اقامتی و خدماتی (احداث پاساژهای جدیدی مانند پاساژآینه، پاساژ حاجی ویسی، عدالت، میلاد، توحید، زریبار، مولوی و کردستان). نکته درخور توجه این است که در مقایسه با زمان قبل از تأسیس بازارچه که ساخت‌وسازها اغلب در کنار مکان‌های مسکونی شخصی بوده است، بعد از تأسیس بازارچه ساخت‌وسازها بیشتر در جهت تجاری- خدماتی و به‌منظور خدمات‌دهی به مسافران وارد شده به شهر مریوان و بازارچه مرزی تغییر یافته است. علاوه بر این- همچنان که در جدول شماره یک و دو آمده است- از نظر هر دو گروه پاسخ‌دهنده (مسئولان و مردم)، احداث و فعالیت بازارچه تا حد زیادی به تغییرات فضایی- کالبدی در منطقه مرزی انجامیده است. از نظر پاسخ‌دهندگان، این تغییرات در بخش‌های حمل‌ونقل، ایجاد شرکت‌های تعاونی، مراکز تجاری، تأسیسات زیربنایی، مراکز بانک و بیمه کاملاً مشخص است. بر اساس این و بر مبنای یافته‌های تحقیق و مطالعات میدانی، فرضیه اول تحقیق تأیید می‌شود.

جدول ۲ تغییرات کالبدی-فضایی شهر مریوان و منطقه مرزی باشماق در دو دوره قبل و بعد از ایجاد بازارچه مرزی باشماق

متغیرهای کالبدی-فضایی	وضعیت		نظر پاسخ دهندگان
	قبل از بازگشایی مرز	بعد از بازگشایی مرز	
وسایل حمل و نقل	ضعیف	مثبت	۱/۴٪ ضعیف ۷/۱٪ متوسط ۸۵٪ خوب ۵/۷٪ خیلی خوب
شبکه حمل و نقل، جاده آسفالتی و ...	ضعیف	مثبت	۴۱٪ متوسط ۴/۳٪ خیلی خوب ۵۴٪ خوب
امکانات و خدمات بهداشتی درمانگاه، داروخانه و ...	متوسط	تا حدی مثبت	۱/۴٪ ضعیف ۵/۲٪ خوب ۹۲٪ متوسط
برق، آب لوله کشی و بهداشتی	ضعیف	مثبت	۷۲/۹٪ متوسط ۱/۴٪ ضعیف ۱۸٪ خوب
تلفن و مخابرات	ضعیف	مثبت	۷۴/۳٪ متوسط ۲/۹٪ خیلی خوب ۲۲/۹٪ خوب
رستوران و مراکز عرضه مواد غذایی	متوسط	مثبت	۲/۹٪ متوسط ۱۵٪ خیلی خوب ۸۱/۴٪ خوب
مراکز اقامتی، مهمانپذیر، هتل و ...	ضعیف	تا حدی مثبت	۹۰٪ متوسط ۲/۹٪ خیلی خوب ۱/۴٪ خوب
پوشش شبکه های تلویزیونی:	متوسط	مثبت	۴/۳٪ ضعیف ۸/۶٪ خوب ۸۷/۱٪ متوسط
فروشگاه و مغازه	ضعیف	مثبت	۷/۱٪ متوسط ۱۴/۳٪ خیلی خوب ۸۷/۱٪ خوب
بانک ها و شرکت های بیمه	ضعیف	مثبت	۲۵٪ متوسط ۷/۱٪ خیلی خوب ۶۷/۱٪ خوب
شرکت تعاونی، تعاونی های مردمی، کارگاههای صنعتی	ضعیف	مثبت	۲۲/۹٪ ضعیف ۴/۳٪ خوب ۷۲/۹٪ متوسط
انبار و سردخانه	ضعیف	مثبت	۱۵/۷٪ متوسط ۷۸٪ خوب

فرضیه دوم تحقیق عبارت است از: بازارچه مرزی باشماق مریوان باعث افزایش اشتغال و کاهش قاچاق کالا در منطقه مرزی شده است. مطالعات کتابخانه‌ای و آمارهای سازمان‌های انتظامی و قضایی (ر.ک شکل ۲) که در بخش یافته‌های تحقیق به آن‌ها اشاره شد، نشان می‌دهد بازارچه مرزی باشماق در افزایش اشتغال در منطقه مرزی و همچنین کاهش موارد قاچاق کالا نقش مؤثری داشته است. جدول زیر میزان اشتغال ناشی از فعالیت بازارچه را نشان می‌دهد.

جدول ۳ میزان اشتغال ایجادشده توسط بازارچه مرزی باشماق در بخش‌های مختلف

تعداد	اشتغال
۳۰ نفر	کارمند دستگاه‌های اجرایی
۱۲۰۰ نفر	کارگر ساده
۳۵۰ نفر	پبله‌ور
۱۴۰ نفر	غرفه‌دار
۴۵۰ نفر	راننده

(منبع: گمرک استان کردستان)

علاوه‌بر این، با مراجعه به مطالعات میدانی نیز درمی‌یابیم که از نظر دو گروه پاسخ‌دهنده، فعالیت بازارچه مرزی باشماق بر افزایش اشتغال و کاهش قاچاق تأثیر زیادی داشته است. جدول شماره یک و همچنین جدول شماره چهار تأثیر مثبت بازارچه مرزی را بر ایجاد اشتغال و کاهش قاچاق از نظر پاسخ‌دهندگان نشان می‌دهد. بر اساس این، فرضیه دوم تحقیق نیز تأیید می‌شود.

جدول ۴ تأثیر بازارچه مرزی باشماق مریوان بر ایجاد اشتغال و کاهش قاچاق

میزان تأثیر بر اساس نظر پاسخ دهندگان	نام متغیر
کم ۰ زیاد ۷۰٪ خیلی زیاد ۱۰۶٪	نقش بازارچه در اشتغال مستقیم و غیر مستقیم افراد
بلی ۹۴٪ خیر ۶٪	افراد شاغل در بازارچه که قبلاً بیکار بوده اند
کم ۱۰۴٪ زیاد ۶۵۰۷٪ خیلی زیاد ۱۵۰۷٪	میزان تمایل مردم به قاچاق قبل از ایجاد بازارچه
کم ۰٪ زیاد ۵۱۰۴٪ خیلی زیاد ۱۴۰۳٪	تأثیر فعالیت بازارچه بر کاهش قاچاق
کم ۰٪ زیاد ۵۵۰۷٪ خیلی زیاد ۸۰۶٪	تمایل مردم به ماندن در منطقه با ایجاد بازارچه
کم ۰٪ زیاد ۵۱۰۴٪ خیلی زیاد ۰٪	امکان فروش محصولات زراعی و کشاورزی در بازارچه
کم ۲٪ زیاد ۲۰٪ خیلی زیاد ۰٪	سهم کالاها و محصولات بومی در صادرات و مبادلات مرزی بازارچه
فاقد اثر بخشی ۰٪ تا حدی اثر بخش ۵۱۰۴٪ بسیار اثر بخش ۴۸۰۶٪	میزان اثر بخشی بازارچه در رسیدن به هدف کاهش قاچاق و افزایش اشتغال

(برگرفته از پرسش‌نامه)

فرضیه سوم نیز به شرح است: بازارچه مرزی مریوان موجب گسترش روابط سیاسی - اقتصادی دو استان کردستان ایران و سلیمانیه عراق شده است. مانند دو فرضیه قبل، برای ارزیابی این فرضیه نیز می‌توان به یافته‌های تحقیق و همچنین نتیجه مطالعات میدانی استناد کرد. تأثیر مثبت فعالیت بازارچه بر گسترش روابط دو استان مرزنشین در بخش قبل به تفصیل بحث شد. ضمن اینکه در این زمینه می‌توان به توافق‌نامه‌های دو کشور به عنوان نماد گسترش روابط اشاره کرد. یکی از شاخص‌های اصلی گسترش روابط بین دو کشور، انعقاد توافق‌نامه‌های همکاری در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و... است. در همین زمینه، استان کردستان ایران و استان سلیمانیه عراق در چند سال اخیر قراردادها و تفاهم‌نامه‌های همکاری متعددی را به امضا رسانده‌اند که نشان‌دهنده گسترش و تقویت روزافزون روابط دوستانه بین دو استان مرزی در زمینه‌های مختلف است. برخی از جدیدترین و مهم‌ترین قراردادها و تفاهم‌نامه‌ها عبارت‌اند از: تفاهم‌نامه همکاری سیاسی میان استان کردستان و سلیمانیه عراق در سال ۱۳۸۹، تفاهم‌نامه همکاری بین دانشگاه‌های کردستان ایران و سلیمانیه در سال ۱۳۸۶، تفاهم‌نامه اقتصادی میان اتاق بازرگانی سنندج و سلیمانیه در سال ۱۳۸۹، تفاهم‌نامه فرهنگی میان استان کردستان با سلیمانیه عراق در سال ۱۳۸۹، توافق‌نامه همکاری آموزشی اداره کل آموزش فنی و حرفه‌ای استان کردستان با استان سلیمانیه، انعقاد تفاهم‌نامه بین استاندار کردستان عراق و استان کردستان ایران جهت احداث شهرک صنعتی در مرز باشماق، تفاهم‌نامه همکاری جهت برگزاری نمایشگاه اختصاصی توانمندی‌های ایران در سلیمانیه عراق در سال ۱۳۸۹ و غیره. علاوه بر مطالب گفته شده، با مراجعه به نتایج مطالعات میدانی درمی‌یابیم از نظر پاسخ‌گویان، فعالیت بازارچه مرزی بر گسترش روابط دو استان مرزی به‌ویژه در زمینه‌های تجاری تأثیر مثبت زیادی داشته است. جدول زیر که برگرفته از نتایج پرسش‌نامه است، این وضعیت را آشکار می‌کند. بنابراین، فرضیه سوم تحقیق نیز تأیید می‌شود.

جدول ۵ تأثیر بازارچه مرزی باشماق مریوان بر گسترش روابط سیاسی - اقتصادی

وضعیت		نظر پاسخ‌دهندگان	متغیرهای سیاسی - اقتصادی
بعد از بازگشایی مرز	قبل از بازگشایی مرز		
مثبت	ضعیف	۸۰٪ موافق ۲۰٪ کاملاً موافق	نقش بازارچه در افزایش گرایش به فعالیت های اقتصادی سالم در دو سوی مرز
مثبت	ضعیف	۲۴٪ متوسط ۵۶٪ زیاد ۱۰٪ خیلی زیاد	نقش بازارچه در افزایش اعتماد اقوام مختلف در دو سوی مرز
مثبت	ضعیف	۱۴٪ متوسط ۶۴٪ زیاد ۲۲٪ خیلی زیاد	نقش بازارچه در افزایش همکاریهای دو استان کردنشین
مثبت	ضعیف	۲٪ کم ۲۶٪ متوسط ۶۸٪ زیاد	نقش بازارچه در افزایش همکاریهای منطقه ایی دو کشور
مثبت	ضعیف	۴۲٪ تا حدی اثر بخش ۵۸٪ بسیار اثر بخش	نقش بازارچه در رسیدن به اهداف در روابط سیاسی و اقتصادی

(برگرفته از پرسش‌نامه)

۸ - نتیجه‌گیری

یکی از تعریف‌های جغرافیای سیاسی، تحلیل فضایی پدیده‌های سیاسی است؛ به این معنا که هر تصمیم و اقدام سیاسی دارای پیامدهای فضایی خواهد بود. بر اساس این، تأسیس و فعال کردن بازارچه مرزی باشماق نیز دارای آثار و پیامدهای فضایی متفاوتی برای منطقه بوده است. تحلیل مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی نشان می‌دهد فعالیت این بازارچه موجب تغییرات فضایی - کالبدی به نسبت وسیعی در منطقه مرزی به‌ویژه شهر مریوان و روستای باشماق شده است؛ به‌گونه‌ای که رشد و توسعه سریع بدنه تجاری شهر مریوان، احیای بافت فرسوده، ساخت مراکز تجاری متعدد، بهبود شبکه حمل‌ونقل، شبکه مخابرات، شبکه آب و برق و سایر زیرساخت‌ها، تأسیس مراکز مالی و بیمه دولتی و خصوصی و... را می‌توان در شمار مهم‌ترین بازتاب‌های فضایی فعالیت این بازارچه قلمداد کرد. علاوه بر این، فعالیت این بازارچه توانسته است تا حد زیادی در ایجاد اشتغال و کاهش قاچاق در منطقه نقش مؤثری داشته باشد. به این ترتیب، تا قبل از احداث بازارچه شاهد تخلیه منطقه مرزی و گسترش قاچاق در منطقه بودیم که اغلب به دلایل اقتصادی، از جمله بیکاری رخ می‌داد. اما با تأسیس بازارچه از یک‌سو با افزایش

اشتغال روبه‌رویییم و از سوی دیگر به دلیل کاهش بیکاری و سامان‌دهی مشاغل کاذب، قاچاق کالا کاهش یافته است. ضمن اینکه بررسی‌ها نشان می‌دهد گسترش و تعمیق روابط اقتصادی، سیاسی، علمی و فرهنگی دو استان همجوار نیز از آثار مثبت فعالیت این بازارچه است. بنابراین، بر اساس تجزیه و تحلیل مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی می‌توان گفت هر سه فرضیه این پژوهش تأیید می‌شود.

در پایان، برای گسترش فعالیت‌های تجاری به‌ویژه افزایش مبادلات تجاری و همچنین تقویت روابط اقتصادی، سیاسی، علمی و فرهنگی بین مردم ساکن در دو سوی مرز راهکارهایی پیشنهاد می‌شود: ایجاد منطقه آزاد تجاری - صنعتی در منطقه مرزی باشماق، ایجاد سرکنسولگری کشور عراق در کردستان ایران، حمایت ویژه دولت از سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و تبدیلی در مناطق مرزی، اولویت در بهره‌مندی اشخاص حقیقی و حقوقی بومی از امکانات مبادلات بازارچه مرزی، فعال کردن قابلیت‌های توریستی مناطق مرزی، ایجاد نمایشگاه‌های کالا و سامانه اطلاعات و بازاریابی و... که می‌تواند در افزایش تعاملات قانونی مرزها و بهبود کارکرد ارتباطی مرزها مؤثر باشد، تبلیغات مناسب بازارچه و کالاهای ایرانی در کردستان عراق، افزایش اشتغال و مشارکت مردم محلی در بازارچه مرزی با ایجاد کارگاه‌های کوچک و زودبازده، دادن تسهیلات بانکی و بیمه و سرانجام ایجاد و اتصال خطوط ریلی بین دو کشور از طریق بازارچه مرزی با توجه به حجم بالای مراودات تجاری.

۹- قدردانی و تشکر

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیای سیاسی با عنوان *بازتاب‌های سیاسی - فضایی بازارچه‌های مرزی (نمونه موردی بازارچه مرزی باشماق مریوان در استان کردستان)* است. نگارندگان وظیفه خود می‌دانند از دانشگاه فردوسی مشهد به دلیل حمایت‌های مادی و معنوی از این پژوهش قدردانی کنند.

۱۰- منابع

- احمدی‌پور، زهرا، محمدرضا حافظ‌نیا و علی محمدپور، «تأثیرات اقتصادی و اجتماعی بازگشایی مرزها: نمونه موردی بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ش ۶۵ (پاییز)، ۱۳۸۷.
- اداره کل مقررات صادرات و واردات وزارت بازرگانی کشور، آیین‌نامه اجرایی بازارچه‌های مرزی، ۱۳۷۱.
- افتخاری، عبدالرضا، محمدحسین پاپلی و عرفان عبدی، «ارزیابی آثار اقتصادی بازارچه‌های مرزی، مطالعه موردی بازارچه مرزی شیخ صالح استان کرمانشاه»، فصلنامه ژئوپلیتیک، س ۴، ش ۲، ۱۳۸۷.
- امینی‌نژاد، کاوه و محمدحسین بوچانی، «بازارچه مرزی بانه فرصتی برای پایداری شهر و پیرامون»، ماهنامه پژوهشی، آموزشی، اطلاع‌رسانی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، دوره جدید، س ۶، ش ۶۳، ۱۳۸۳.
- پاپلی یزدی، محمدحسین، فرهنگ آبادی‌ها، چ ۲، تهران: زیبانگار، ۱۳۸۸.
- پرسکات، جی. آر، گرایش‌های تازه در جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میرحیدر، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۸.
- پیربوداقی، یوسف، بررسی عملکرد بازارچه‌های مرزی سرو و نقش آن در رشد و توسعه اقتصاد منطقه‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تحقیقات، ۱۳۷۹.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، مبانی مطالعات سیاسی-اجتماعی، قم: سازمان مدارس علمیه خارج از کشور، ۱۳۷۹.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، زهرا احمدی‌پور و سیدعباس احمدی، «بررسی تطبیقی اهداف و عملکرد طرح پروانه گذر مرزی مطالعه موردی ایران و ترکمنستان»، مجله تحقیقات جغرافیایی، ش ۷۹، ۱۳۸۵.
- دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.
- زرقانی، سیدهادی، مقدمه‌ای بر شناخت مرزهای بین‌المللی، تهران: دانشگاه علوم انتظامی، ۱۳۸۶.

- شرکت فنی مهندسی دانش غرب، «بررسی جایگاه بازارچه‌های مرزی در توسعه استان کردستان»، کارگاه پژوهش، آمار و فناوری اطلاعات معاونت برنامه‌ریزی استانداری کردستان، دستگاه اجرایی دانشگاه کردستان، ۱۳۸۸.
- شکیبایی، علیرضا، قاجاق کالا، علل، آثار و شاخص‌های اندازه‌گیری آن (مجموعه مقالات سومین همایش ملی بررسی پدیده قاجاق کالا و پیشگیری از آن)، دانشگاه تربیت مدرس آذر ۱۳۸۵، ۱۳۷۸.
- صمدی، محمد، ارزیابی کاربری اراضی مریوان با GIS، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه چمران اهواز، ۱۳۸۸.
- عبدی، عرفان، تحلیل آثار توسعه‌ای بازارچه‌های مرزی بر نواحی روستایی پیرامون، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ۱۳۸۸.
- عندلیب، علیرضا، نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی ج.ا.ا، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد، ۱۳۸۰.
- فخرفاطمی، علی‌اکبر، نقش بازارچه‌های مرزی در تثبیت جمعیت و توسعه روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیای سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ۱۳۸۳.
- کاویانی، مراد، «تحلیل ژئوپولیتیک تحولات کردستان عراق»، فصلنامه راهبرد دفاعی، ش ۶، ۱۳۸۷.
- کامران، حسن و علی محمدپور، «تحلیل کارکرد بازارچه مرزی باجگیران»، نشریه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، ش ۶، ۱۸ و ۱۹ (پاییز و زمستان)، ۱۳۸۸.
- محمودی، علی، ساختار مبادلات بازارچه‌های مرزی و نقش آن در بازرگانی و اقتصاد مناطق مرزنشین، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۴.
- محمدپور فیلسور، علی، بازگشایی مرزها و تأثیر آن بر مناطق مرزی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ۱۳۸۱.
- محمدی، حمیدرضا و علی‌اکبر فخرفاطمی، «نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه فضایی مناطق مرزی»، فصلنامه ژئوپولیتیک، ش ۱، ۱، ۱۳۸۴.
- محمودی، علی، «برآورد اثر مبادلات بازارچه‌های مرزی بر درآمد گمرک»، فصلنامه پژوهش‌های بازرگانی، ش ۳۲، ۱۳۸۴.

مدرس علوم انسانی - برنامه‌ریزی و آمایش فضا ..... دوره شانزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۱

- موانع و مشکلات بازارچه‌های مرزی در توسعه، تهران: انتشارات مؤسسه پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۷.
- میرحیدر، دره، مبانی جغرافیای سیاسی، چ ۸، تهران: سمت، ۱۳۸۰.
- معتمدنژاد، کاظم، جغرافیای سیاسی، تهران: انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۴۸.
- مهدی‌زاد، صباح، بازتاب‌های سیاسی - فضایی بازارچه‌های مرزی نمونه موردی بازارچه مرزی باشماق مریوان در استان کردستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- نجفی، یدالله، جغرافیای عمومی استان کردستان، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۹.
- Chandoevwit, worawan, yongyuth chalamwong, srawooth paitoonpong, Thailand cross border economy, Thailand Development resource institute, 2004.